

ET MELLEMEOLITISK FLINTØKSEDEPOT FRA FREDTOFT VED VINGE

Jens Winther Johannsen

FORHISTORIEN I VINGE

Siden sensommeren 2013 har arkæologer fra ROMU været i gang med undersøgelser i Snostrup Sogn, umiddelbart sydøst for Frederikssund. Det sker i forbindelse med etableringen af den nye by Vinge. Allerede inden de første prøveundersøgelser gik i gang, stod det klart, at området havde et stort arkæologisk potentiale. Væsentligt er, at der inden for en radius af tre kilometer fra det sted, hvor Vinges centrum er ved at blive bygget, har ligget mere end 50 høje og storstensgrave, hvoraf de to langdysser ”Dødninjerne” syd for Store Rørbæk i dag er de eneste bevarede. Dertil er der registreret flere såkaldte depotfund fra bondestenalderen i området, ligesom der er efterretninger om, at der på gårde har eksisteret store samlinger af oldsager, som gennem tiden er opsamlet på egnens marker. Således var det ikke nogen stor overraskelse, at prøvegravninger umiddelbart øst for gården Fredtoft centralt i Vinge afslørede, at der gemt under mulden fandtes levn fra et bredt udsnit af forhistorien. Her skal berettes om et af disse.

ET ØKSEFUND

Arealet, hvor Vinge er ved at blive opført, har tidligere for en stor del bestået af enge, småsøer og moser, der ved de sidste halvandet hundrede års dræning og opdyrkning er blevet sløjfet. Området øst for gården Fredtoft er ingen undtagelse. Her afslører pløjmuldens mørke farve, at den del, der støder op mod Dalvejen, tidligere har været et lavbundet vådområde. I den nordlige udkant af dette fandtes ved en arkæologisk undersøgelse i

foråret 2014 en stor uslebet flintøkse (fig. 1). I forsøg på at finde flere genstande blev fire kvadratmeterfelter tørvemuld udgravet omkring øksernes findested, hvilket dog ikke gav yderligere resultater. Det at finde en økse er ikke nogen sensation. Der findes mange, mange stenøkser på de danske museer og i private hjem, og de ligger formentlig stadig gemt i tusindvis i den danske muld. Dog er øksen fra Vinge et særligt flot eksemplar: Den er godt 27 cm lang og er forsynet med let udsvæjet æg og virtuost udformede sømme dér, hvor smalsider møder bredsider. Og så er øksen helt ubrugt; økseæggen er intakt; kun den afsluttende slibning, som er kendetegnende for bondestenalderens flintøkser, mangler.

Øksen lå øverst i pløjemulden og er dermed sandsynligvis blev et flyttet ud af sit oprindelige leje ved markarbejde. Oldsager, som findes på den måde, har normalt kun ringe arkæologisk interesse, fordi deres udsvagsværdi er forholdsvis lille. Når fundet alligevel er interessant, er det fordi, der i søgnebeskrivelsen er efterretninger om, at der tidligere er fundet mindst fem økser samme sted. Den første oplysning om øksfund på stedet er fra 1946, hvor C.J. Becker, som på det tidspunkt var museumsinspektør på Nationalmuseet, besøgte gårdejer Ole Jørgensen på Fredtoft for at se dennes oldsagssamling. I Beckers beretning om gårdsamlingen fremhæver han en 27 cm lang, tyknakket, uslebet økse, som gårdejeren havde fundet på marken i 1930. Øksens findested blev udpeget, og Becker afsatte punktet på landkortet.

I sommeren 1975, knap 30 år efter Beckers besøg på Fredtoft, var C.L. Vebæk, der ligeledes var inspektør på Nationalmuseet, i Store Rørbæk for at udgrave resterne af bronzealderhøjen Bredehøj. Her fik han af en af de lokale udgravningsdeltagere oplysninger om, at der i oldsagssamlingen på Fredtoft fandtes flere økser, der skulle være fundet inden for et lille område. Vebæk besøgte derfor også Ole Jørgensen og så ud over den store økse, som Becker havde set i 1946, yderligere fire flintøkser, som var fundet samme sted. Vebæk fik oplyst, at to af økserne var dukket op ved en selvbestaltet udgravning på stedet i 1962, mens yderligere to var fremkommet ved markarbejde i 1930'erne. Herudover skulle der være fundet endnu to økser, hvoraf den ene var blevet givet til Oppe Sundby Skole, mens den anden var foræret til en ven af familien. Vebæk fik ikke yderligere oplys-

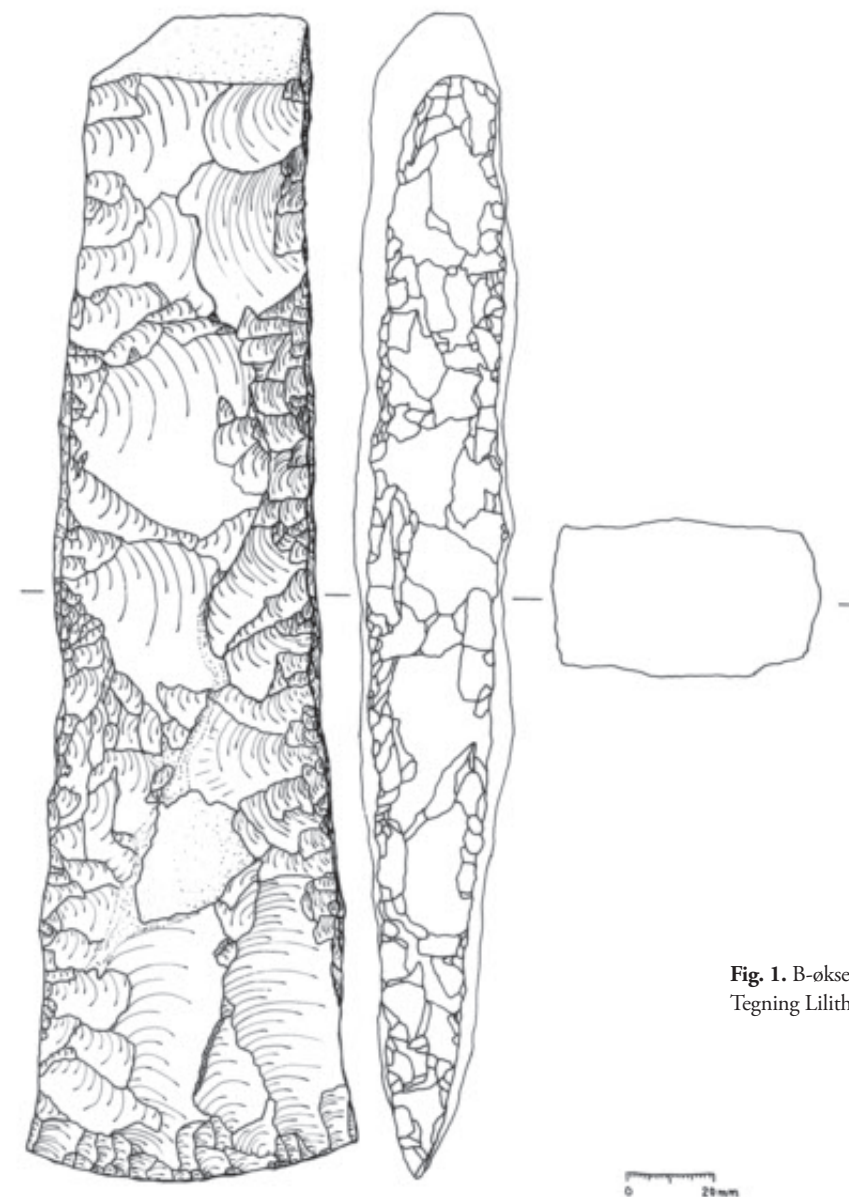

Fig. 1. B-økse fundet i 2014.
Tegning Lilith G. C. Andersen.

ninger om disse to økser. Ole Jørgensen ville ifølge Vebæk nødig af med økserne, men indvilligede i at testamentere dem til Nationalmuseet, ifald hans børn ikke havde nogen indvendinger.

Siden Vebæk så økserne, er de et par gange blevet omtalt i den arkæologiske litteratur,¹ grundigt af Klaus Ebbesen, som forgæves efterlyste fundet i 1991. Økserne er aldrig blevet indleveret til Nationalmuseet.

EFTERLYSTE ØKSER

Beckers og Vebæks afsætning af øksernes findested på landkortet stemmer fuldstændig overens med det sted, hvor den store økse blev fundet i 2014 (fig. 2). Det var således en vis sandsynlighed for, at økserne hører sammen, og det var derfor vigtigt fagligt, men også for hvad fundhistorien angår, at se de fem øvrige økser og sammenligne dem med den ”nye”. Ole Jørgensen lever ikke mere, men efter et større opklaringsarbejde lykkedes det dog at opspore hans ældste søn, som i en telefonsamtale oplyste, at han havde økserne hos sig. Denne var ved et efterfølgende besøg ikke alene så venlig at lade museet undersøge og registrere økserne; de er blevet indleveret som danefæ og vil således for fremtiden indgå i ROMUs samling.

Fig. 2. Øksens findested. Figur udarbejdet af Anders Pihl. Indeholder data fra Geodatastyrelsen, Kort10, november 2015.

Der blev også gjort forsøg på at genfinde de to økser, som ifølge Vebæks beretning fra 1975 var blevet foræret bort. Ole Jørgensens søn vidste imidlertid ikke, hvem vennen af familien, som havde fået den ene økse, kunne være, og øksen må i dag anses for tabt. Ole Pape Sundby Skole, som i dag hedder Ådalens Skole, råder over en stor samling stenøkser, men ingen af disse er uslebne eller har samme hvidpatinering som de øvrige økser, og det er således tvivlsomt, at den økse, som Ole Jørgensen forærede skolen, hører sammen med de seks øvrige, eller også er øksen simpelthen ikke længere i skolens samling.

Fig. 3. De seks økser.
Foto Fríða Hjaltested, ROMU.

BESKRIVELSE OG DATERING

Således kan seks økser, som er fundet inden for et lille område i nordkanten af et opdrænet vådområde, cirka 250 meter nordøst for gården Fredtoft, i dag undersøges (fig. 3).

Der er tale om seks uslebne økser, som kort kan beskrives som følger:

En 27 cm lang fint tilhugget B-økse² med let udsvajet æg. Nakkeenden er dækket af kridtskorpe, ligesom der er en lille kridtskorpeplet på den ene bredside (fig. 4).

En 27,5 cm lang, noget grovere B-økse. Øksen har en lille kridtskorpeplet på den ene bredside (fig. 6).³

En 15,5 cm lang tyknakket økse med let udsvajet æg. Øksen har kridtskorpe på nakkefladen og på den ene bredside (fig. 7).⁴

En 19,5 cm lang spidsnakket huløkse med små områder med kridtskorpe på begge sider (fig. 5).

En 17,5 cm lang tyknakket huløkse. En lille flis er slået af æggen i nyere tid. Øksen er helt uden kridtskorpe (fig. 8).

En 19,5 cm lang B-økse, hvor store dele af bredsiderne er dækket af kridtskorpe (fig. 9).

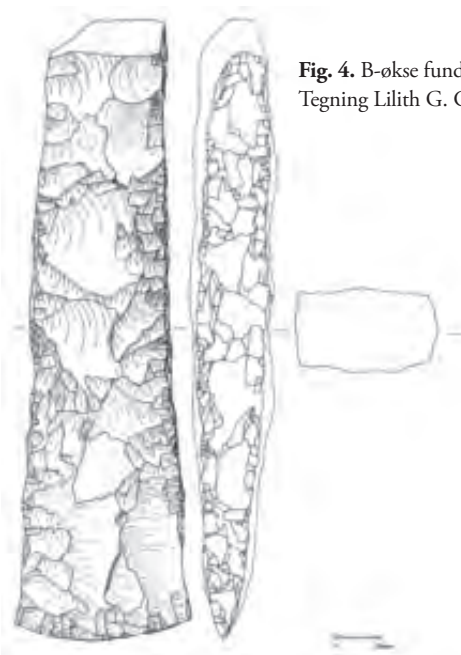

Fig. 4. B-økse fundet i 2014. Tegning Lilith G. C. Andersen.

Fig. 6. B-økse fundet ved markarbejde i 1930. Tegning Lilith G.C. Andersen.

Fig. 7. Tyknakket økse fundet ved markarbejde i 1930'erne. Tegning Lilith G.C. Andersen.

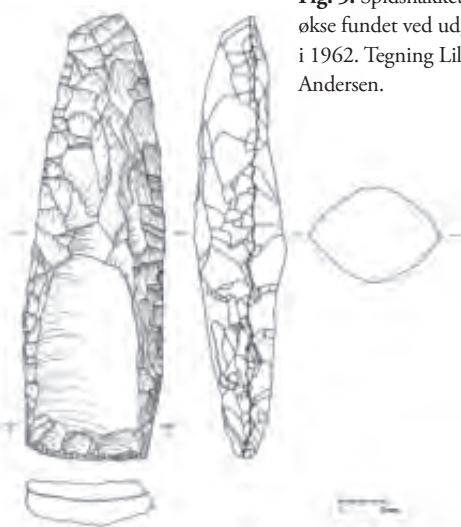

Fig. 5. Spidsnakket huløkse fundet ved udgravning i 1962. Tegning Lilith G.C. Andersen.

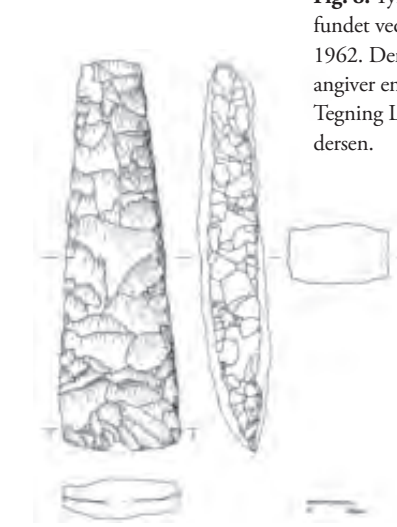

Fig. 8. Tyknakket huløkse fundet ved udgravning i 1962. Den stiplede linje angiver en recent skade. Tegning Lilith G.C. Andersen.

Fig. 9. B-økse fundet ved markarbejde i 1930'erne. Tegning Lilith G.C. Andersen.

Alle seks økser er fremstillet af senonflint og har en tyk, hvid, kridtlig-nende patinering. Patineringen er kendetegnende for flint, som har ligget i tørvelag, der er blevet nedbrudt ved udtørring og iltning.⁵ Man må således formode, at økserne i sin tid er blevet deponeret i vand og siden overlejret af tørv, der senere er blevet ødelagt ved opdyrkningen af vådområdet.

Som det fremgår, blev den første økse fundet i 1930 og den sidste i 2014, og økserne er således fundet over et tidsrum på mere end 80 år. De to huløkser er ifølge Vebæk fundet ved Ole Jørgensens udgravning i 1962, men hans søn, der deltog i udgravningen, kunne berette, at de ikke blev fundet tæt sammen. Man kan derfor ikke være helt sikker på, at der er tale om et sluttet fund. Der kendes andre eksempler på, at der er foretaget ofringer inden for et lille område over endda meget lange tidsrum⁶, og de seks økser fra Fredtoft kan dermed repræsentere flere forskellige deponeringer gennem en længere periode. Dog er der flere ting, der taler for, at økserne er nedlagt i mosen samtidigt: De er fundet inden for et afgrænset område; de kan ud fra deres udformning alle dateres til midten af bondestenalderen; alle er fremstillet af samme flinttype; alle er uslebne, og alle har samme karakteristiske hvidpatinering, som viser, at de formentlig oprindeligt har ligget i samme lag. Alt i alt kan der således næppe herske tvivl om, at økserne er blevet nedlagt i mosen samlet.

Som nævnt er økserne alle typer, som skal dateres til midten af bondestenalderen. Perioden kaldes også mellemneolitikum, og underinddeles i MNA (ca. 3.400-2.800 f.Kr.) og MNB (ca. 2.800-2.400 f.Kr.). Den spidsnakkede huløkse (fig. 5) dateres til den sidste del af MNA. B-økserne hører primært hjemme i MNB, mens den tyknakkede huløkse (fig. 8) dateres til MNB.⁷ De to huløksetyper burde således ikke kunne findes i samme depot. Imidlertid kendes mindst ét depotfund ud over Fredtoft-depotet, som indeholder både en tyknakket og flere spidsnakkede huløkser.⁸ Det er derfor næppe rimeligt at datere de forskellige typer huløkser helt så snævert, som det tidligere er blevet fremsat.⁹ I stedet er der snarere tale om, at de enkelte øksetyper primært optræder i de fremlagte, afgrænsede perioder, mens enkelte depotfund, såsom Fredtoft-depotet, viser, at der må være et vist kronologisk overlap.

Ud fra depotets indhold af både en spidsnakkede huløkse, en tyknakkede huløkse samt B-økser kan et forsigtigt bud på fundets datering være, at det hører hjemme i perioden umiddelbart efter overgangen til MNB, dvs. ca. 2.800-2.600 f.Kr.¹⁰

OFRING?

Om depotfund, dvs. to eller flere genstande nedlagt samlet, skal opfattes som ofringer eller gemte skatte, som af uvisse årsager aldrig er blevet bjerget igen, er blevet diskuteret siden arkæologiens barndom. Den fremherskende tolkning er, at depotfund nedlagt på vådbund repræsenterer ofringer, mens depotfund, der findes på tørre steder, er skjulte skatte. Følger man dette, skal Fredtoft-depotet, med sin placering i kanten af det nu opdrænede vådområde, ses som en ofring. Hvis økserne var tiltænkt en mellemneolitisk guddom, virker det umiddelbart besynderligt, at den sidste del af øksebladets fremstilling, nemlig slibningen, er udeladt. Hvorfor spise guderne af med halvfærdige redskaber? Men faktisk er det mere reglen end undtagelsen, at økser, der indgår i depotfund fra den midterste del af bondestenalderen, er uslebne.¹¹ De ufærdige og ubrugte økser i Fredtoft-depotet er alle typer, som almindeligvis findes i slebet, men slidt eller helt ødelagt tilstand, når de *ikke* indgår i depotfund. De adskiller sig således ikke typologisk fra almindelige brugsøkser, som blev brugt i det daglige arbejde i midten af bondestenalderen. Der er dermed ikke noget, der indikerer, at Fredtoft-økserne er fremstillet specielt til det formål at blive ofret i mosen. En anden mulighed er, at økserne oprindeligt blev fremstillet med udveksling for øje. Man ved, at der foregik vidtstrakt flinthandel i perioden. De mest indlysende vidnesbyrd om dette er de endda meget store mellemneolitiske øksedepoter, som er fundet i den nordlige del af Sverige. Flint findes ikke naturligt i Nordsverige i større mængde, og flintgenstandene må dermed ses som importerede handelsvarer, der var efterspurgt i de nordsvenske stenalderkulturer. Disse økser, som sandsynligvis er seriefremstillet i Sydskandinavien og via vidtstrakte handelsnetværk er endt i Nordsverige, er også oftest uslebne.¹² Således må man antage, at økser, i hvert fald i et vist omfang, blev cirkuleret som halvfabrikata og først slebet,

når de skulle bruges til praktisk arbejde. At økserne fra Fredtoft-depotet er uslebne kan dermed ses som et udtryk for, at det oprindeligt var meningen, at de skulle indgå i flinthandlen. Men i stedet blev økserne taget ud af flintcirkulation og ofret. Måske skete dette som følge af en pludselig opstået krise i det stenaldersamfund, som fandtes der, hvor Vinge nu er ved at blive opført. Måske blev de kostbare handelsvarer ofret i et forsøg på at formilde bondestenalderens guder, hvordan de så har set ud.

Fig. 10. Umiddelbart efter øksen blev fundet i 2014. Foto Palle Ø. Sørensen, ROMU.

LITTERATUR

- Becker, C.J. 1952. Die nordschwedischen Flintdepots. *Acta Archaeologica* 23, s. 65–79.
- Davidsen, K. 1982. Undergravstid på de danske øer. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 1980, s. 38-51.
- Ebbesen, K. 2006. *The Battle Axe Period, Stridsøksetid*. København.
- Iversen, R. 2014. *Transformation of neolithic societies, an East Danish perspective on the 3rd millennium BC*. Copenhagen.
- Nielsen, P.O. 1979. De tyknakkede flintøkser kronologi. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1977, s. 5-71.
- Sørensen, S.A. 2015. Neolitiseringsen set fra et Femern-perspektiv – kontinuitet i rituelle deponeringer fra mesolitikum til neolitikum. *Arkeologisk Forum* 2015, s. 22-27.
- Vang Petersen, P., & Nationalmuseet 2008. *Flint fra Danmarks oldtid*. København.

NOTER

1	Davidsen 1982:44; Ebbesen 2006:307f; 780f.	5	Vang Petersen 2008:27.
2	Flintøkser kaldes tyknakkede, hvis nakketykkelsen udgør mindst 40% af nakkebredden. Termen A-økse dækker kort fortalt over en tyknakket økse, hvis smalsidevinkel er mere end 8°, mens termen B-økse dækker over en tyknakket økse, hvis smalsidevinkel er mindre end 8°.	6	Fx Sørensen 2015.
3	Øksen er tidligere blevet beskrevet som en økse af Lindø-/Valby-type, dvs. en A-økse (Ebbesen 2006:780), men med smalsidernes uensartede forløb og med en smalsidevinkel på under 8°, synes det mere rimeligt at betegne øksen som en B-økse.	7	Nielsen 1979:57ff.
4	Øksens smalsidevinkel er mere end 8° og burde således per definition betegnes som en A-økse. Dog har øksens smalsider et uensartet forløb, hvilket står i modsætning til A-økser, som typisk har ensartede og rette smalsider. Dermed får øksen en konveks overside og konkav underside, ligesom nakken er skrå. Dette er typiske B-økse-elementer (Nielsen 1979:26), og øksen kunne dermed beskrives som en hybrid mellem en A- og en B-økse.	8	Borggård-depotet fra Thisted Amt. Nielsen 1979:36.
		9	Nielsen 1979:57ff.
		10	Iversen 2014:23ff & 40ff.
		11	Ebbesen 2006:143.
		12	Becker 1953.